

УДК 94(477.64)"1943"

Спудка І. М.¹

Немцев Н. Р.²

¹ канд. іст. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. М-610 НУ «Запорізька політехніка»

ЗВІЛЬНЕННЯ М. ЗАПОРІЖЖЯ У 1943 Р.

Два роки Запорізька область була окупована німецькими військами. Однак перемоги Червоної армії у Сталінградській і Курській битвах докорінно змінили хід не лише радянсько-німецької, але й усієї Другої світової війни. Червона армія перейшла у наступ. Розпочалися бої за визволення України. На вересень 1943 р. фронт наблизився до Запорізької області. Основні сили німецьких військ групи армій «Південь» продовжували відступати, сподіваючись закріпитися на ріках Дніпрі та Молочній.

У вересні 1943 року війська Південно-Західного фронту під командуванням генерала армії Р. Малиновського і війська Південного фронту під командуванням Ф. Толбухіна вийшли на територію Запорізької області і звільнили її східні райони.

Запорізький плацдарм було добре підготовлено до оборони. Майже рік тут будувались оборонні рубежі. Оборонні укріплення тут мали два обводи. Перший починався за 14 км до міста. Кожна з трьох ліній траншей мала доти. Протитанковий рів шириною 5–6 м і глибиною 3–4 м оперізувала дротяна загорожа, за якою тягнулися мінні поля. Внутрішній оборонний рубіж був насичений залізобетонними вогневими точками, замаскованими мінометними та артилерійськими позиціями, ходами сполучення з металевим перекриттям. Споруди в міській смузі були пристосовані до тривалої оборони. Всередині міста були створені три оборонні рубежі. Загальна довжина збудованого німцями на підступах до Запоріжжя укріпленого району сягала 40 км, ширина - 18-25 км.

Для оборони Запоріжжя ворог терміново стягував війська з різних ділянок фронту. Загалом, німецьке командування зосередило на плацдармі 35 тисяч солдат та офіцерів, близько 600 гармат та мінометів, 200 танків та штурмових гармат. Співвідношення сил протистояння перед Запоріжжям становило в особовому складі і артилерії 2,3:1, танках і САУ 1,6:1, кулеметах 1,7:119. Звичайно, на користь Червоної армії.

У боях за визволення Запоріжжя брали участь війська 12-ї армії генерал-майора О. Данилова, 8-ї гвардійської армії В. Чуйкова (це була колишня 62-а армія, яка захищала Сталінград) і 3-ї гвардійської армії Д. Лелюшенка, 23-й танковий і 1-й гвардійський механізований корпуси, повітряне прикриття штурмуючих військ здійснювала 17-а повітряна армія під командуванням В. Судця.

Перша спроба прорвати німецьку оборону на Запорізькому плацдармі була здійснена вже 1-2 жовтня 1943 року. Однак цього разу німецьким військам вдалося утримати свої позиції. Почалася підготовка нового штурму. Радянське командування поспішало. Наступ на Запоріжжя відновився 10 жовтня і вже не припинявся до повного визволення лівобережної частини міста.

Вирішальний наступ радянських військ на Запоріжжя розгорнувся в ніч з 12 на 13 жовтня 1943 року. Несподівано для німців радянські війська завдали удару силами 8-ї гвардійської армії генерала В. Чуйкова, у битві за Запоріжжя настав злам. У ніч з 13 на 14 жовтня розпочався штурм вже безпосередньо міста. На світанку 14 жовтня радянські війська вийшли на околиці міста. Окремі підрозділи увірвались на міські вулиці і вели там бій. Першими до міста увірвались танкісти 39-ї танкової бригади та бійці 59-ї гвардійської стрілецької дивізії. Танк лейтенанта М. Яценка першим прорвався до міста, екіпаж танку знищив 4 ворожих танки, кілька вогневих точок, понад 100 гітлерівців, захопив міст через р. Мокру Московку.

У другій половині дня 14 жовтня 1943 року сильно укріплений Запорізький лівобережний плацдарм, на який німці поклали великі надії,

перестав існувати. У лівобережній частині міста не залишилось жодного ворожого солдата.

У ході боїв за місто ворог втратив понад 23 тисячі солдат і офіцерів, 160 танків і самохідних гармат, 430 гармат і мінометів, багато іншої бойової техніки. 14 жовтня радянські війська визволили лівобережну частину Запоріжжя. Однак Запоріжжя ще досить довго продовжувало залишатися фронтовим містом. Розгромлені на лівобережжі німецькі війська закріпились на правому березі Дніпра та о. Хортиця. Лівобережна частина міста знаходилась під постійним артилерійським обстрілом.

22 жовтня підрозділи Червоної армії форсували Дніпро в районі між нинішньою площею Фестивальною і балкою Капустяною і зав'язалися бої на о. Хортиця. Через добу у північній частині острова закріпився ще один десант. Перед частинами 12-ї армії було поставлене завдання – взяти о. Хортицю, захопити плацдарм на правому березі північніше міста і завадити німцям знищити Дніпрогес. В ніч з 25 на 26 жовтня 1943 р. 60-а, 203-я, 244-а гвардійські стрілецькі дивізії форсували Дніпро біля греблі ГЕС, захопили плацдарм на правому березі.

Наприкінці листопада 1943 року війська 6-ї армії форсували Дніпро біля с. Розумовки, яке знаходилось південніше Запоріжжя. 25 листопада 1943 року поблизу Розумовки закріпилися перші підрозділи Червоної Армії. 60-а гвардійська дивізія й окремі полки ще двох стрілецьких дивізій протягом місяця утримували плацдарм, відбиваючи шалені атаки гітлерівців. В окремі дні німці кидали в бій по декілька полків, кожен з яких підтримували 20-30 танків. Однак, не зважаючи на це, захисники плацдарму не відступили.

Плацдарми на північ і південь від Запоріжжя вистояли і почали розширюватися. На правий берег висаджувалися свіжі сили. У результаті виникла загрозлива для німецьких військ ситуація. Удари з плацдармів загрожували німцям оточенням. Під загрозою оточення в ніч з 29 на 30 грудня 1943 року німецькі війська відступили з правобережної частини міста. Запоріжжя було остаточно звільнене, період окупації завершився.

Отже, контраст наступ радянських військ 1943 р. приніс населенню краю нові надії. Сподівалися, перш за все, що повернуться сини і чоловіки, скоро закінчиться війна, настане мирне життя. Але з надіями прийшли й нові випробування. Бої за визволення Запорізької області були надзвичайно тяжкі і кровопролитні. Сильний опір противника в умовах тактики, яку обрали радянські воєначальники, привела до величезних втрат солдатів і офіцерів, які становили майже 100 тис. вбитих і понад 350 тис. поранених. У сумі – близько півмільйона. Це майже втричі більше, ніж у боях на цій території 1941 р.